

AMEDEO DI FRANCESCO

Dsida Jenő Közép-Európája

Az a költő, aki olyan ízesen írta át magyarra Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát*, nem csak Erdélyé, nem lehet csak Erdélyé. A nyilvánvaló, vitathatatlan és fenn hirdetett erdélyi kulturális identitás csupán kiindulási pontja egy keresztény humanizmusnak, amely Közép-Európában találja meg a teremtés univerzumának felfedezéséhez vezető út első állomását. Ezen látzólag paradox megállapításokkal szeretném kezdeni rövid elmélkedésemet Dsida Jenő irodalmi földrajzáról.

Természetesen jól tudom, hogy Dsida Jenő mindenekelőtt erdélyi költő, erősen kötődik szülőföldje sajátosságához, s hogy semmiképpen nem feledkezhetünk meg a *Psalmus Hungaricus* körüli polémiákról, amelyeket leginkább az táplált, amit talán túl előítéle-

Dsida Jenő



tesen bele akartak olvasni. Mégis tévedés volna Dsida perceptív és kulturális dimenzióját e régió határai közé zárni, hiszen költészete nem regionális költészet, nem akar az lenni, és nem is az. E sorok írója egy másféle dimenziót vél felfedezni Dsida költészetének vissza-visszatérő vándorszimbolikájában. Úgy vélem, hogy Dsida ars poeticájának bármely kritikai-filológiai megközelítésekor először is fel kell ismernünk a vándorlás, az út, az utazás fogalmának makacs jelenlétét, e fogalom jelentését és funkcióját kell értelmeznünk. Persze, mint tudjuk, egy olyan utazásról van szó, amelyet a költő az élet értelmének folytonos keresésére elszánt ember nyugtalan lelkében tesz. És gyakran arról beszél, hogy elindulunk az emberi élet járhatatlan ösvényein. Ám Dsida tájképfestő is egyben, vándor, aki figyelmesen szemléli a tájat, amelyen áthalad gondolatban, lélekben és a valóságban. S Dsida nemcsak Erdélyt, nemcsak Magyarországot látja vándorlásai közben, hanem és legfőképpen egy idillikus, határok nélküli Kárpát-medencét. Mely képzeletben arra vágyik, hogy koncentrikus körökben kiterjedjen a tágabb Közép-Európára, majd egész Európára. Dsida keresztény humanizmusa valóban nem ismeri a szűken felfogott költői misszió határait. Ahogy nem túlzás Dsida üzenetének univerzális dimenziójáról beszélni, úgy jogosnak bizonyulhat az a felfogás, hogy ez az univerzális dimenzió máris helyet talál magának, és valóra válik a közép-európai mikrokozmoszban. Lássuk csak, hogyan!

Dsida költészetében a földrajz kéz a kézben jár az életrajzzal. Marosi Ildikó tanulmánya szerint: „Az első világháború kitörésekor Dsida Aladárt [a költő apját] rögtön a frontra vezénylik, alakulatát már 1914-ben körülzárják a galíciai Przemysl várában, hadifogságba kerül, s csak a háború végén, 1918-ban láthatja újra családját.” Ez az esemény nem marad irodalmi visszhang, költői feldolgozás nélkül. *Előre való beszéd* című versében így jelenik meg: „*Riad a hír, hogy elesett a vár, / zúg, mint ha vészharangot vernek félre, / Apám! Przemysl! Anyuska sírva vár / egy üzenetre, pársoros levélre. / Nem jön, majd nyárra. Elmúlik a nyár.*” De a gyermekkor emlékei ugyanitt nem csak traumatikusak, felidéződik bennük a lágy, otthonos,

simogató és anyai Közép-Európa: „*Boldog idők, melyek parányi bölcsőm / úgy ringatták, mint bárkát enyhe víz, / telt kamrán és üvegbe tett gyümölcsön / merengő nénik, édes tejbegriz, / adjátok bár egy pillanatra kölcsön / a »Szűz imája« és a »Für Elise« / hangulatát, mely eltemetve mélyen / most arra vár, hogy bennem újraéljen!*” Ezek a verssorok profetikusak, jóllehet a költő nem láthatta a második világháború holokausztját: egy lengyel romantikus zongoradarab (Tekla Badarzewska-Baronowska a szerzője) és Beethoven jól ismert műve kapcsolódnak össze a történelem abszurd ellentéteibe belenyugodni nem akaró kisgyerek lelkének mélyén. Ez nem egy giccses, banális Közép-Európa, hanem egy valóságos világ, amely megmagyarázhatatlanul elindult az önpusztítás felé, és amely minduntalan felidéződik, hogy felülemelkedjen saját rövidlátó hitványságain. A Szűz imája és a Für Elise azonban most nem folytathatják közös kulturális küldetésüket: „*Sikkant a sátán és világát éli, / égig fröccsen a sár, a genny, a szenny.*” Ezek a szintén önéletrajzi ihletésű sorok egyfajta verses naplót alkotnak, amelynek zokogó, feszes, párbeszédes vonulása egészében tükrözi annak az emberiségnek az elképzelt és hitetlenkedő tekintetét, amely nem akarja megadni magát a túl gyakran abszurd emberi sors állandó, oximoronszerű helyzetének. Ahogy Marosi Ildikó beszámol róla: „Dsidáné, most már két fiúgyermekkel, Beregszászra húzódik, ahol a nagypapa állomásfőnök. Dsida Jenő itt ugyancsak az apácáknál folytatja az elemi iskolát, és oly kitűnő tanuló, hogy egy év alatt két osztályból is levizsgázik.” Közép-Európa egy másik darabja mutatja meg nekünk a lelkét, sejteti ugyanannak a kulturális atmoszférának egy másik aspektusát: „*Kis felvidéki város, vén Beregszász, / gazos fürdőkert, sáros Vérke-part, / agg csöndedből ma is felém remeg száz / félálom-émlék, ködlepelt, zavart – / kanyaró, vörheny, zezzugos öreg ház*” (Előre való beszéd). És ez a mohó olvasás jellemezte gyermekkor – amely révén a lenyűgöző és valószerűtlen kalandok lapjain (Verne, Vörösmarty) talán az apa valódi viszontagságait akarta átélni, egészen a legszörnyűbbig, a tomszki, szi-bériai rabságig – Jókai *Az új földesúrjának* összetett szimbolikájában nemcsak a közvetlen didaktikus dimenziót látja, hanem inkább egy olyan Közép-Európa eszméjét, amelyben megtörténhet az elképzeltetlen, vagyis, jobban mondva, az, amit lehetségesnek és megvalósíthatónak szeretnénk látni.

Innen ered a megváltó kultúrába, a kölcsönös megértésbe, a magunkhoz és a másokhoz vezető útra vetett töretlen hit hirdetése, amely a *Tükör előtt* című versben így ölt testet: „*Bolyongani faluról falura. /*

Durva darócban gazdag, tiszta szellem. / Egymás szolgálja mind és nem ura. / Csecsemő csámcsog minden anyamellen. / Így készülünk szelíd háborúra, / mindig magunkért, soha mások ellen.” Az utazás színhelye Erdély, de a célja nem csak Erdély, jóllehet neki szenteli a legfinomabb és legszelídebb pasztelljeit: „*Sötét, altató őszi délután / az álmaimat keresem: / jácintvirágú, babékoszorús / álomarc után rovom az utat / Tündérországból csendesen*” (Eszőcseppek). Úgy gondolom, hogy a kedves magyar tájra utalnak ezek az ismert, mégis mindig újan csengő, szokványos, mégis mindig vonzó, meghitt, mégis mindig csodálatra készítő képek a *Prévidadások* című versben: „*Erdők, mezők világa! Enyhe dombok! / A nagy folyónál zsong, zizeg a nád, / szunyogzenétől dong a parti zombok.*”

Azután a nagy, elsőprő, könyörtelen, végleges fordulat a *Psalmus Hungaricus*ban: „*Elindulok, mint egykor Csoma Sándor, / hogy felkutassak mindenegy magyart. / Székelyek, ott a bércek szikla-mellén, / üljetek mellém! / Magyarok ott a Tisza partján, / magyarok ott a Duna partján, / magyarok ott a tót hegyek közt / s a bácskai szőlőhegyek közt, / üljetek mellém!*”.

Úgy vélem, ez a fordulat nem jelent szakítást a múlttal, hanem természetes következménye a már kijelölt és a múltban már nagyrész megtett útnak, amely átvezet a magyar és a közép-európai helyzet összetettségén. Különösen jelentősnek bizonyul az utalás Csoma Sándorra, a magyar történelem és kultúra gyökereire, egy pozitív és megnyugtató egyszerűség megőrzésére: „Ez a szentségben és primitívségben, egyszerű béketűrésben és eget ostromló ujjongásban lobogó ember gyermeki rajongással édes egy testvérenek érzett minden teremtet lényt, mely a nagy érzésben vele egyesült és dicsőítette világfölköti Szerelmesét” (*Cantico di Frate Sole*). Ezt ugyan Assisi szentjének karizmája kapcsán mondja, feltételezhető azonban, hogy Dsida a magyarokra is gondolt, amikor azt a szent, erős, rendíthetetlen ártatlanságot idézi, amelyen (a *Psalmus Hungaricus*ban) az a sziget nyugszik, a „magyar sziget a népek Óceánján”, ahol élnek olyanok, akiknek az arcán megragadható – a hosszú történelme során cinikussá vált Európában – a tisztaság, az őshazából örökölt és elhozott eredeti ártatlanság. Innen ered az elszigeteltség érzése, de ez az elszigeteltség nem fennhéjázó elzárkózás, hanem várakozás az értésre és a megértésre. Innen ered a vándorbot kulturális jelentősége: ezt vette kézbe Dsida kifinomult költői érzékenységgel. Ezt veszi kézbe mindmáig az, aki meg akarja érteni a magyar kultúra szerepét a tágabb, (közép)-európai kultúrában. ■